

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

تحقیق پایانی سطح دو (کارشناسی)
مدرسه علمیه زهراى اطهر « سلام الله علیها »
شهرستان مشهد

موضوع

سیره سیاسی، اخلاقی امام سجادؑ

استاد راهنما

طاهره رحیم پور ازغدی

استاد داور

محقق

زهرة نظریان ملک آباد

تاریخ دفاع

۱۳۸۷

فهرست مطالب

۱	چکیده
۱	مقدمه
۲	تعریف و تبیین موضوع
۲	ضرورت و اهداف تحقیق
۲	فوائد و اهمیت تحقیق
۲	پیشینه ی موضوع
۳	ویژگی های تحقیق
۳	روش تحقیق
۴	سؤال های تحقیق
۴	کلید واژه ها
۵	زندگانی امام سجاده قبل از امامت
۶	واقعه ی عاشورا و آغاز حرکت امام
۶	- امامت امام سجاده
۷	- امام سجاده و اسارت
۷	- امام سجاده در شام
۸	وضعیت شیعیان در دوران امام سجاده
۹	خلفای هم عصر امام سجاده
۹	شهادت امام
۱۰	امام سجاده در برابر جریان های سیاسی معاصر
۱۰	۱- واقعه ی حره
۱۱	۲- قیام توابین
۱۳	۳- قیام مختار
۱۲	۴- قیام زیدبن علی
۱۳	صحیفه سجاده

- بهره گیری امام سجاده از دعا در مبارزه سیاسی ۱۵
- مکارم اخلاق امام سجاده ۱۶
- رفتار امام با مردم ۱۷
- عبادت حضرت سجاده ۱۷
- خوف امام سجاده ۱۷
- حلم امام سجاده ۱۸
- تواضع و فروتنی امام سجاده ۱۸
- اثر اخلاقی امام سجاده (رساله الحقوق) ۱۸
- نتیجه بحث ۱۹
- پیشنهاد ۲۰
- فهرست منابع و مآخذ ۲۱

چکیده:

در این تحقیق در مورد اهمیت و ضرورت بررسی سیره سیاسی، اخلاقی امام سجاده بحث شده است.

مشاهده عدم توجه کافی شیعیان به شیوه های سیاسی و فضائل اخلاقی و اطلاع نداشتن آنان از این مسأله مهم، مرا بر آن داشت که در این مورد تحقیقی را ارائه دهم با این هدف که این تحقیق باعث افزایش اطلاعات و کسب معرفت بیشتر نسبت به زندگی امام سجاده گردد. تا بتوانم تصویری شفاف و واضح از زندگانی و سیره سیاسی حضرت در ذهن مخاطب محترم بر جای بگذارم.

مقدمه:

امروزه ما شیعیان در برابر هجوم بی امان دو گروه از دشمنان قرار گرفته ایم: دسته ی اول دشمنان اسلام که با اصل دین عناد می ورزند. و گروه دوم دسته ای که به مبارزه با مذهب شیعه پرداخته اند.

پیوستگی (قرآن و عترت) و نقش هماهنگ آن دو در دستیابی جامعه ی بشری به بینش های صحیح و منش های ارزشی بر اساس ملاک های معتبر شرع و عقل و ملاک تجری مجال افکار ندارد، نه تنها شیعه؛ بلکه همه آنان که پیشانی بر قبله اسلام می ساینند و دل به حقانیت قرآن و رهنمودهای پیامبر خاتم (صلی الله علیه وآله وسلم) سپرده اند، هرگز نمی توانند این سفارش مهم پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) از یاد ببرند.

در این تحقیق که زندگی سیاسی حضرت سجاده از زوایای مختلف مورد توجه قرار گرفته است، کوشیده ایم تا با شفاف سازی فضا سیاسی عصر امام از طریق بررسی زندگی خلفاء و حیات سیاسی اخلاقی امام سجاده علت عدم قیام و شیوه ها و تدابیر سیاسی خاص که ایشان از آن بهره می بردند، آشکار گردد. این از جمله مزایای این تحقیق به شمار می آید که در نوشته و تحقیقات قبل کمتر به آن توجه شده است.

تعریف و تبیین موضوع

در این پژوهش به دنبال بررسی و تبیین سیره سیاسی اخلاقی امام سجاده می باشیم. چرا که کمتر به زوایای زندگی ایشان در کتب سیره پرداخته شده است و شیعیان آشنایی چندانی نسبت به این امام بزرگوار ندارند. و همچنین در زمینه ی فعالیت های سیاسی ایشان که شاید گمان بسیاری بر این باشد که حضرت در مسائل سیاسی دخالتی نداشته است و این پژوهش پاسخی است بر این ابهام ها.

ضرورت و اهداف تحقیق

ضرورت و اهمیت بررسی این موضوع از آنجا روشن می شود که با کمال تأسف شاهد آن هستیم که کتاب های جامعی راجع به سیره سیاسی اخلاقی امام چهارم که در کنار دیگر ائمه (علیهم السلام) از نمونه های بی نظیر و اسوه های نیکوی جهان اسلام به شمار می آید در اختیار نداریم.

سیره ی سیاسی اخلاقی امام زین العابدین باید در تمام جهات بررسی شود و به عنوان الگو و نمونه ای ارزشمند در اختیار شیعیانش قرار بگیرد تا این گونه پنداشته نشود که پیشوای چهارم به دور از فضای سیاسی بوده است.

فوائد و اهمیت تحقیق

۱- بررسی و تبیین شخصیت سیاسی و اخلاقی امام سجاده

۲- کار بردی شدن سیره سیاسی امام سجاده

برترین مزایا را می توان در کیفیت و طرز زندگانی ائمه (علیهم السلام) و رفتار و شیوه های عملکرد آن ها در عرصه های مختلف به دست آورد.

پیشینه ی موضوع

این موضوع مربوط به سیره ی سیاسی و اخلاقی امام سجّادؑ می باشد و نمی توان کتابی را تنها با این عنوان یافت که به طور مفصل به آن پرداخته باشد. و مطالب را می توان از کتب تاریخ عمومی- کتب سیره- کتب روایی و کتب عصر حاضر تهیه و تنظیم کرد.

الف) کتب روایی:

اصول کافی جلد ۱ و ۲ و ۳- فروع کافی جلد ۵ نوشته محمد بن یعقوب کلینی، الاحتجاج، ج ۲، نوشته ی حسن بن علی بن ابیطالب الطبرسی.

ب) کتب تاریخ عمومی:

بیشترین کتب تاریخی مشهور به دست تاریخ نگاران اهل سنت نوشته شده است برخی از آن ها که در این تحقیق استفاده شده است از جمله:

تاریخ طبری، ج ۷، تألیف محمد بن جریر طبری
مروج الذهب، ج ۲، تألیف علی بن الحسین مسعودی

ج) کتب سیره:

ناسخ التواریخ (زندگانی امام سجّادؑ)، تألیف عباسقلی خان سپهر.
منتخب التواریخ، اثر حاج محمد هاشم بن محمد بن علی خراسانی.

د) کتب عصر حاضر:

سیره پیشوایان نوشته سید مهدی پیشوای- سیره ی معصومان گزیده ی از سخنان و گوشه هایی از زندگانی چهارده معصوم تألیف محمد استعلامی- جهاد امام سجّادؑ نوشته سید محمد رضا حسینی جلالی- حیات فکری و سیاسی امامان شیعه نوشته رسول جعفریان
تحلیلی از زندگانی امام سجّادؑ باقر شریف قریشی.

ویژگی های تحقیق

۱- سیره ی سیاسی اخلاقی امام سجّادؑ از زوایای مختلف مورد بررسی قرار گرفته است.

۲- از مسائل حاشیه ای که ذهن خواننده را گمراه می کند خودداری شده است.

۳- بررسی چکیده ای از دعاها، صحیفه ی سجّادیه و رساله ی حقوق که خواننده را با ادعیه آن حضرت آشنا می کند.

۴- از زیاده گوئی و آوردن مطالب غیر ضروری پرهیز شده است.

۵- از مکارم اخلاق و خلق و خوی حضرت با دیگران مطالب بسیار جالب و زیبایی را بیان نموده اند.

روش تحقیق

بررسی تاریخ زندگانی امامان معصوم (علیهم السلام) و اوضاع و شرایط حاکم بر عصر هر یک از آنان نیازمند پژوهش در کتب و منابع تاریخی می باشد. که این تحقیق به اعتبار موضوع یک تحقیق دینی و تاریخی بوده است و به اعتبار روش گردآوری اطلاعات از طریق کتابخانه و استفاده از منابع قدیمی دست اول و منابع پژوهشی عصر حاضر- و از طریق اینترنت و نرم افزارهای دینی و مقالات علمی بوده است.

سؤال های تحقیق

سؤال های اصلی:

- ۱- تدابیر سیاسی امام سجاده چگونه بود؟
- ۲- سیره اخلاقی امام سجاده چه بوده است؟
- ۳- اهداف و موضع گیری های سیاسی امام چه بود؟

سؤال های فرعی:

- ۱- قدرت های سیاسی هم زمان با امام را نام ببرید؟
- ۲- قیام های زمان امام سجاده و موضع گیری های امام در برابر آن ها چه بوده است؟
- ۳- وضعیت شیعه در زمان امام سجاده چگونه بود؟
- ۴- آثار اخلاقی امام سجاده را بنویسید؟

۹) کلید واژه ها:

اخلاق: خوبی ها جمع خلق، حالت نفسانی که از آن افعال به آسانی صادر می شود.

سیاست: واژه ای عربی است، رهبری و راهنمایی مردم به سوی راه درست در

امر دنیا و آخرت، روش اداره ی مملکت در امور داخلی و خارجی.^۱

اصلاح امور مردم و اداره کردن کارهای مملکت.^۲

^۱ - محمد بندرریگی، فرهنگ بندرریگی، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص

^۲ - فؤاد افرام البستانی، ترجمه منجد طلاب، ص ۲۶۳.

امام: در لغت به معنای پیش رو و رهبر، جمع امام، ائمه: پیشوا، الگو، سرمشق. و در جای دیگر به معنای مقتدا، پیشوا آمده است.^۱

تقیّه: ریشه ی تقیه (وَقَى) به معنای نگهداری می باشد. و در لغت این کلمه به معنای پرهیزکردن، مراعات کردن و ... می باشد.^۲

در اصطلاح تقیه عبارت است از تاکتیک معقول به کار بردن در مبارزه، برای حفظ بهتر و بیشتر نیروها.^۳

زندگانی امام سجاده قبل از امامت

امام سجاده چهارمین امام معصوم از سلاله ی پاک حضرت علی و زهرا (اطهر (سلام الله علیها) می باشد. ایشان بعد از شهادت پدر بزرگوارشان به مقام عظمای امامت منصوب شدند.^۴

در تاریخ تولد این امام بزرگوار، اقوال و روایات متعددی نقل شده است. برخی از محدثان و مورخان مشهور تولد آن حضرت را در سال ۳۷ یا ۳۸ هجری قمری در شهر مدینه نگاشته اند.^۵ عده ای تولد آن حضرت را پنجم یا نهم شعبان یا پانزدهم جمادی الثانی سال ۳۶ هجری قمری در مدینه ذکر نموده اند.^۶

نام مادر حضرت: شهربانو (شاه زنان)، جهان شاه، شهرناز، خوله، برّه، سلافه-غزاله، سلامه، حرار، مریم، فاطمه.^۷

استاد مطهری در کتاب خدمات متقابل ایرانیان و اسلام از قول برخی از مستشرقان و روشنفکران ایرانی چنین نقل کرده است:

علت این که ایرانیان مذهب شیعه را پذیرفته اند آن بود که چون امام سجاده از مادر ایرانی به دنیا آمد و امام حسین داماد ایرانیان است به این طریق توانستند ملیت

^۱ - مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، صحیفه ی نور، تهران، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۲، ج ۱۳، صص ۲۱۷-۲۱۶.

^۲ - فؤاد افرام بستانی، همان، ص ۱۸۹.

^۳ - محمدعلی زکریایی، فرهنگ مطهره، تهران، مؤسسه انتشارات آذریون، چاپ دوم، ۱۳۷۸، ص ۲۷۳.

^۴ - عباسقلی خان سپهر، ناسخ التواریخ، قم، کتابفروشی اسلامیة، بی تا، ج ۷، ص ۳۰.

^۵ - جعفر شهیدی، زندگانی علی بن الحسین، نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴، ص ۲۹.

^۶ - محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفا، ۱۹۸۳ م، ج ۶۴، ص ۱۶-۲.

^۷ - عباس قمی، منتهی الامال، ج ۲، ص ۴؛ محمدبن نعمان مفید، الارشاد، تهران، اسلامیة، ۱۳۵۱، ص ۱۳۸.

خود را حفظ کنند و احترام آن ها به ائمه اطهار (علیهم السلام) به خاطر انتصاب آن ها به خاندان ساسانی از طریق شهربانو است.^۱

در تعداد فرزندان امام سجاده نقل های متفاوتی است. برخی منابع قدیمی از جمله کشف الغمه (قدیمی ترین مأخذ موجود)، فرزندان امام را چند فرزند مذکر و از مؤنث چیزی نام نبرده است. که اسامی ایشان عبارتند از محمد باقر^۲، زید شهید، عبدالله، عبیدالله حسن، حسین، علی، عمر.^۳

شیخ مفید در الاشاره فرزندان آن حضرت را پانزده تن نوشته است.

واقعه ی عاشورا و آغاز حرکت امام

با توجه به اختلاف نظرهای موجود در رابطه با سال تولد امام، اگر سال تولد ایشان را سال ۴۷ یا ۴۸ هـ ق فرض کنیم دوران خردسالی و نوجوانی امام با حکومت معاویه و آشفتگی و اختناق عراق و بحران های حجاز و هم زمان با درهم ریختن سنت و پدید آمدن بدعت ها مصادف می شود.^۴

تقریباً همه ی مورخان بر این باورند که امام سجاده در صحنه ی کربلا بیمار بود و این بیماری نیز حکمت و مصلحت الهی برای امت اسلام بوده تا در سایه ی آن وجود مبارک در زمین، امر خلافت و وصایت پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) تداوم یابد به همین دلیل در میدان رزم کربلا حضور نیافت.^۵

- امامت امام سجاده

خلافت عبارت است از امامت و پیشوایی از طرف خدای سبحان و رمزی است از اسرار پنهان او که به پیامبر وحی می کرد تا مردم امام بعد از وی را بشناسد و تنها احکام و علوم دین را از او فرا گیرند. این سمت را خداوند تنها در تبار و دودمان پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) قرار داد که از هر عیب و نقصی مبرا و مصون هستند.

روایات متواتر و فراوانی که دلالت بر امامت حضرت سجاده دارند ذکر شده است: - ابو خالد کابلی از علی بن الحسین^۶ نقل کرده است که پدرش حسین به او فرمود:

پیغمبر (صلی الله علیه وآله وسلم) را غرق دریای فکر دیدم از او پرسیدم چه شده است؟

رسول اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمود: جبرئیل نزد من آمد و گفت: خدای تعالی، روزگار نبوت

^۱ - عباس قمی، همان، ج ۲، ص ۱۵.

^۲ - علی بن عیسی اربلی، کشف الغمه، مترجم: علی بن حسین زواری، قم، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۸۱، ج ۲، ص ۲۷۴.

^۳ - جعفر شهیدی، زندگانی امام علی بن الحسین، ص ۳۹.

^۴ - سید محمد رضا حسینی جلالی، جهاد امام سجاده، بی جا، دارالحدیث، ۱۴۱۸ هـ ق، ص ۵۱.

تو را به پایان رسانده است. بنابراین «اسم اعظم» و آثار علم را نزد علی بگذار و من زمین را به حال خود وا نمی گذارم. مگر عالمی را جایگزین نمایم. پس امامان را یکی یکی نام برد تا به حسین رسید و بعد از آن نه تن از فرزندان حسین که اول آن علی بن الحسین و آخر آن حجت ابن الحسن و می باشد، نام برد.

امامت شیعه و رهبری نهضت کربلا در عصری به امام سجاده منتهی گشت که او به همراه نزدیک ترین افراد خاندان علی و به اسارت می رفتند. آل علی آماج تیرهای ستم، تهمت و افتراءات سیاستمداران بنی امیه قرار داشت. ارزش های دینی دستخوش تحریف و تغییر امویان قرار گرفته، روحیه شجاعت و حمیت اسلامی و شهادت و شهامت سست گشته و احکام دینی بازیچه ی نالایقان اموی شده بود.

– امام سجاده و اسارت

امام علی بن الحسین و تنها بازمانده ی مرد از خاندان امام حسین است و که بی شک تداوم و بقای قیام عظیم عاشورا مرهون تلاش و مجاهدت ایشان است. امام رنجور و بیمار، با تنی رنجور و غل در گردن اما پر هیبت و دلاور وارد کوفه شد. آنگاه با دیدگانی سرزنش بار به مردم کوفه چنین فرمود:

مردم، آن که مرا می شناسد، می شناسد. آن که مرا نمی شناسد خود را به او می شناسانم. من علی، فرزند حسین، فرزند علی بن ابیطالبم. من پسر آنم که حرمتش را در هم شکستند و نعمت و مال او را به غارت بردند و خاندان وی را اسیر کردند. من پسر آنم که در کنار نهر فرات، سر بردند، در حالی که نه به کسی ستم کرده و نه با کسی مکاری به کار برده بود. من پسر آنم که او را از قفا سر بردند، و این مرا فخری بزرگ است. مردم آیا شما به پدرم نامه ننوشته اید؟ با او بیعت نکرده اید؟ و پیمان نبستید؟ و فریبش ندادید و به پیکار او بر نخواستید؟ اگر رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) به شما بگوید فرزندان من را کشتید!! و حرمت مرا در هم شکستید! شما از امت من نیستید، به روی او خواهید نگریست؟!!

امام سجاده نیز همچون دیگر مصلحان آسمانی لحظه ای در راه مبارزه با ستم و گناه از پای ننشست. و در مقابل هیچ ستمگری کرنش نکرد. او در عصر اسارت به خوبی ثابت کرد که می توان حتی در مقابل ستم پیشگانی چون یزید و ابن زیاد، که حتی از ریختن خون، بزرگی چون حسین، ریحانه ی رسول خدا، ابایی ندارند، ایستاد. اکنون با کمی تأمل در این وقایع و سخنان مستحکم امام در مجالس جور و استبداد، به خوبی درک می کنیم که بیانات امام تنها یک سخنرانی ساده ی برخاسته از غم و اندوه نیست. بلکه پیام آور نکات مهمی است که سر منشأ تداوم بخش قیام عاشورا است.^۱

– امام سجاده در شام

^۱ – سید مهدی پیشوایی، سره پیشوایان، قم، مؤسسه تعلیماتی و تحقیقاتی امام صادق و، ۱۳۷۲، ص ۲۰۸.

روزی یزید به خاطر جبران اندکی از شکست هایش در مسجد شام، که مرکز قدرت و فرماندهی اوست مجلسی با شکوه تشکیل می دهد. به مداحان خود فروخته اش دستور داده تا او را ستایش کنند. و به خاندان پیامبر جسارت و ناسزا بگویند.

امام متین و آرام در گوشه ای از مجلس نشسته بودند و به سخنان گوینده ی یزید گوش می دادند. تا این که حضرت با صدای بلند فریاد زد:

«وای بر تو ای خائن. به خاطر خشنودی یزید خدا را به خشم آوردی و جهنم را برای خود فراهم نمودی».

پس امام بر منبر نشست پس از حمد و ستایش خداوند، فرمودند:

«ای مردم! ... خداوند به ما دانش، بردباری، سخاوت، شجاعت، ایمان و تقوا داده است. بدانید که پیامبر اسلام از ماست. علی و جعفر طیار از ماست. حمزه سیدالشهدا و امام حسن و امام حسین (علیهم السلام) که میوه ی دل پیامبر بودند از ما هستند».

کاروان اسرای قیام عاشورا، برخلاف تصور گروهی که آنان را شکست خورده می دیدند در هر کجا که قدم می گذاشت. از پیروزی خود و شکست یزید سخن می گفت. چه پیروزی بالاتر از اینکه دشمن سخت از آن ها می ترسید و مردم در برابر آن ها ابراز احساسات و ادب می کردند و دشمن لعن و نفرین می شد.

امام بارها و بارها، در میان مردم کوفه، در بارگاه پوشالی یزید، و در شام سخنرانی فرمود و به دفاع از دین خدا و شهدای کربلا پرداخت.

وضعیت شیعیان در دوران امام سجاده

در واپسین روز واقعه ی کربلا، شیعیان در بدترین شرایط از لحاظ کمی و کیفی و نیز موقعیت سیاسی و اقتصادی قرار گرفتند. کوفه که مرکز گرایش های شیعی بود تبدیل به مرکزی جهت سرکوبی شیعه گردید و شیعیان واقعی امام حسین (ع) که در مدینه و مکه بوده و یا موفق شده بودند که از کوفه به او ملحق شوند، در کربلا به شهادت رسیدند.

تعدادی از اهل بیت (علیهم السلام) و در رأس آن ها امام حسین (ع) به شهادت رسیدند و تنها یک نفر از فرزندان ذکور امام حسین (ع) از نسل فاطمه (سلام الله علیها) باقی مانده بود که البته در آن شرایط شهرتی نداشت به خصوص که فرزند بزرگ امام حسین (ع) یعنی علی اکبر نیز به شهادت رسیده بود و زندگی امام سجاده (ع) در مدینه و دور بودن از عراق فرصت هدایت جریانات شیعی کوفه را از امام گرفته بود. در چنین شرایطی که تصور نابودی اساس تشیع

وجود داشت امام سجاده می بایست کار را از صفر شروع کند مردم را به سمت اهل بیت (علیهم السلام) بکشاند اما در این راه موفقیت زیادی کسب کرد.^۱

به هر حال امام موفق به بقای شیعه و حتی گسترش آن گردید. روش فقهی آن حضرت نقل احادیث پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) از طریق علی بود که شیعیان تنها آن احادیث را درست تلقی می کردند بدین صورت شیعه اولین قدم های فقهی خود را در مخالفت و انحرافات موجود برداشت گرچه بخش اعظم این کار به زمانی پس از آن موکول گردید امام سجاده در وقت گفتن اذان جمله ی (حی علی خیر العمل) را در آن می آورد. وقتی مورد اعتراض قرا گرفت فرمود: اذان نخستین به این صورت بود. اضافه بر آن بر کناری از انحرافات عراق موجب حفظ مبانی اعتقادی اصیل شیعه در برابر انحرافات گردید. علی رغم تلاش های مهم امام که البته موجب بقای شیعه گردید مدینه به خاطر کجروی هایی که از صدر اسلام در آن نهاده شده و علیه شیعه تحریک شده بود، جای مناسبی برای رشد شیعه نبود و امام سجاده خود می فرمود، که دوستان واقعی آن ها در مکه و مدینه به بیست نفر نمی رسد. در حالی که در عراق افراد بیشتری وجود داشتند که به آن ها علاقه مند بودند.^۲

خلفای هم عصر امام سجاده

امامت علی بن الحسین از کربلا در دهم محرم سال ۶۱ هجری شروع شد و تا سال ۹۴ هجری ادامه داشت و با خلفای ستمگر اموی زیر هم عصر بود:

معاویه بن ابی سفیان - یزید بن معاویه - معاویه بن یزید بن معاویه - مروان بن حکم - عبدالملک بن مروان.

شهادت امام

امام سجاده در سال ۹۵^۳ یا ۹۴^۴ هجری قمری در آغوش گرم شهادت آرمید. در تاریخ شهادت امام نیز اختلاف نظر وجود دارد.

^۱ - جعفر مرتضی عامری، دراسات و بحوث فی التاریخ و الاسلام، قم، نشر اسلامی، ۱۴۰۹ هـ، ج ۱، ص ۶۱.

^۲ - عبدالحمید ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، تهران، بی نا، ۱۳۷۹ ج ۱۱، ص ۴۴.

^۳ - محمد بن یعقوب کلینی رازی، اصول کافی، ج ۲، ص ۳۶۸.

^۴ - علی بن عیسی اربلی، کشف الغمه، ج ۲، ص ۱۰۱.

برخی آن را دوازدهم محرم و برخی آن را بیست و دوم همین ماه ذکر کرده اند. کفعمی در مصباح می نویسد حضرت در روز شنبه بیست و دوم محرم سال ۹۵ هجری قمری، با زهری که به دستور ولید بن عبدالملک بر او خوراندند مسموم شد. امام صادق (ع) فرمودند: علی بن الحسین (ع) در ۵۷ سالگی در سال ۹۵ هجری قمری، وفات یافته و بعد از امام حسین ۳۵ سال زندگی کرد.^۱

حضرت هنگام شهادت، لختی از هوش رفت چون به هوش آمد سوره ی واقعه و فتح را خواند. سپس فرمود: « الحمد لله الذی صدقنا وعده و اورثنا الارض... ».^۲

و دیده فرو بست و به سرای باقی شتافت. ابن سعد به سند از خود امام محمد باقر (ع) آورده است: که امام سجاده (ع) وصیت کرد او را از کفنی از جنس پنبه بپيچند و در حنوط مشک نیامیزند.^۳

امام سجاده (ع) در برابر جریان های سیاسی معاصر

امام سجاده (ع) با آگاهی کامل بر دلایل شروع و شکل گیری قیام های مردمی در خوانخواهی سالار شهیدان، از همراه شدن با آن ها پرهیز می فرمودند.

اکنون به بیان موضع امام سجاده (ع) پیرامون قیام زیدبن علی، واقعه ی حرّه^۴، قیام توابین^۵ و قیام مختار^۶ می پردازیم.

۱- واقعه ی حره

از وقایع دهشتناک عصر امام سجاده (ع) به دست عمال جنایتکار اموی و در مدینه صورت گرفت واقعه ایست که در تاریخ اسلام به نام واقعه حره شهرت دارد. ابن حادّ به قیام مردم مدینه در ۲۵ یا ۲۷ ذی حجه ۶۳ هجری مربوط است.

یعقوبی می نویسد:

^۱ - محمد بن یعقوب کلینی رازی، همان، ج ۲، ص ۳۷۲.

^۲ - سپاس خدایی را که وعده... سوره زمر/۷۴.

^۳ - فضل بن محمد بن سعد، طبقات الکبری، ج ۵، ص ۱۶۳.

^۴ - قیام حرّه که در سال ۶۳ هجری قمری واقع شده، و به دست عمال جنایتکار اموی در مدینه صورت گرفت.

^۵ - قیام توابین، در سال ۶۵ هجری قمری آغاز شد. به دنبال سخنرانی های افشاگرانه امام سجاده (ع) و حضرت زینب کبری (سلام الله علیها) سبب شد وجدان خفته ی اهل کوفه و شام بیدار شود و دست به قیام بزنند.

^۶ - همزمان با قیام توابین، قیام عظیم تری به رهبری مختار بن ابی عبده ثقفی در حال شکل گیری بود. این قیام پس از شکست قیام توابین قدرت و نیروی بیشتری یافت و در همان زمان یعنی با شکست قیام توابین آغاز شد.

زمانی عثمان بن محمد والی مدینه گردید. این مینا طبق معمول برای بردن (صوافی) که عبارت از اشیای برگزیده بیت المال و مختص خلیفه بود به مدینه آمد. گروهی از مردم از بردن اموال که حق خود می دانستند امتناع ورزیدند. در این میان نزاعی بین والی مدینه و مردم رخ داد که منجر به شورش مردم و اخراج امویان از شهر گردید. به نظر می رسد هم بیعت مردم با پسر زبیر هم انزجار و نفرت از اعمال زشت یزید و هم درگیری مردم با مأموران یزید در مدینه دست به دست داده و علل این قیام را فراهم آورده است.^۱ البته عامل اصلی وقوع این جریان تبلیغات زبیر و گرایش مردم به آنان بود.

گفته شده که اخراج بنی امیه از شهر توسط مردم مدینه به امر عبدالله بن زبیر صورت گرفت. شورشیان به رهبری عبدالله پسر حنظله امویان و موالی آن ها را که تقریباً هزار نفر در خانه مروان بن حکم را محاصره کردند و پس از آن با خفت و خواری در حالی که بچه ها سنگ سارشان می کردند از شهر بیرون راندند و سپس بزرگان بنی امیه را قسم دادند که اگر می توانند مانع یورش لشکر یزید به مدینه شوند و اگر قادر نیستند به شام نروند و با لشکر یزید همراهی نکنند. چون بنی امیه قسم یاد کردند اجازه ی خروج از شهر به آن ها داده شد.

با این حال افراد پلیدی چون مروان و بسیاری دیگر عهد شکنی کردند. هنگامی که خبر شورش مردم مدینه و اخراج امویان به یزید رسید مسلم بن عقبه را که مردی سال خورده و از سر سپردگان دربار بنی امیه بود همراه پنج هزار تن برای سرکوبی نهضت مدینه فرستاد و به وی گفت: به آنان سه روز مهلت بده اگر تسلیم نشدند با آنان جنگ کن و وقتی پیروز شدی سه روز هر چه دارند همه را غارت کن و در اختیار سپاه بگذار.^۲

سپاه شام به مدینه یورش برد و بعد از جنگ خونین بین دو گروه و کشته شدن رهبران نهضت قیام شکست خورد. سپس دست سپاهیان خود را برای مدت سه روز در کشتن مردم و غارت شهر باز گذاشتند. و شامیان جنایاتی را مرتکب شدند که قلم از بیان آن شرم دارد تا آنجا که مسلم از مردم به عنوان برده یزید بیعت گرفت.^۳

تعداد کشته ها بنا به نقل (ابن قتیبه) یک هزار و هفتصد نفر از انصار و مهاجر و فرزندان آن ها و از سایر مردم ده هزار نفر بوده است.^۴

۲- قیام توابین

جنبش توابین در سال ۶۵ هجری علیه حاکمیت اموی ها و برای از بین بردن قاتلین حسین بن علیؑ برپا گردید.

^۱ - احمد بن ابی یعقوب یعقوبی، تاریخ یعقوبی، بیروت، دارصادر، بی تا، ص ۱۹۸.

^۲ - احمد بن یحیی بلاذری، انساب الاشراف، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۷هـ.ق، ص ۳۶۴.

^۳ - همان.

^۴ - ابومحمد دینوری، الامامة و سیاسیة، تهران، ققنوس، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۱۳.

چهار نفر از شیعیان معروف کوفه، مسیب بن نجبه، عبدالله بن سعد بن فضل، رفاعه بن شداد و عبدالله بن وال، در کنار سلیمان کار سازماندهی مردم را به عهده گرفتند.^۱

رهبران شیعه در این گردهمایی به سخنرانی پرداختند و تکیه کلام آن ها جبران ظلمی بود که در حق اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) کرده و او را تنها گذاشته بودند و با استناد به آیه ی شریفه ی (يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجَلَ فُتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ)^۲، در پی توبه و کشته شدن خویش بودند تا خطای خود را جبران کنند.

توابعین در پیکارهای نابرابر با سپاه سه هزار و سیصد نفری در برابر بیست هزار لشکر ابن زیاد قرار گرفت با شعار بهشت، بهشت. ای باقیمانده ی یاران ابوتراب. ابوترابیان بهشت، بهشت.

در روز سوم، قوای شامی با حمله ای سراسری بر توابعین پیروز آمدند و رؤسای توابعین را به جز رخاعه بن شداد کشتند.^۳

۳- قیام مختار

این قیام پس از شکست توابعین قدرت و نیروی بیشتری یافت، زیرا باقیمانده ی توابعین پس از شکست به آن پیوستند و مختار بزودی با جلب نظر و همکاری ابراهیم بن مالک اشتر فرزند سپاه و یار صمیمی علی بن ابیطالب^۴، قدرت خویش را بین شیعیان در کوفه و عراق تحکیم بخشید.

مختار به محض دستیابی بر کوفه شرطه شهر را مأمور کشتن و خراب کردن خانه های کسانی کرد که در جنگ با امام حسین^۵ شرکت جسته بودند و او این کار را با دقت و یا کمک هزار تن کارگر به انجام رسانید. پس از آن مختار سپاهی که عده ی آن را بیش از بیست هزار تن دانسته اند به فرماندهی ابراهیم اشتر مأمور سرکوبی سپاهیان عبدالله بن زیاد ساخت.

از جمله قاتلان واقعه ی کربلا، عبدالله بن زیاد، عمر بن سعد را به شدیدترین وجهی به قتل رسانید و سر عبیدالله را به مدینه نزد امام علی بن الحسین^۶ فرستاد.

۴- قیام زید بن علی^۷

^۱ - محمد بن جریر طبری، تاریخ طبری، مترجم: ابوالقاسم پاینده، تهران، ۱۳۶۴، صص ۴۳۲-۴۲۸.

^۲ - بقره/۵۴. ترجمه: «ای قوم من شما محققاً ظلم به نفس خود کردید که گوساله پرستی اختیار کردید، پس توبه کنید به سوی خدا و به کشتن یکدیگر تیغ برکشید».

^۳ - محمد جریر طبری، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۴۷۰.

زید پسر امام سجاده و برادر امام باقر یکی از انقلابیون بزرگ تاریخ اسلام است. او سال ها عمر خود را در زهد و عبادت سپری کرده بود، و فقیه بی نظیر به شمار می آمد. در سال ۱۲۲ هجری قمری، علیه حاکمیت ظالم و غاصب اموی قیام کرد.^۱ از علل قیام او، می توان به رفتار خشونت آمیز والی مدینه و توهین هشام بن عبدالملک به وی و برادرش امام محمد باقر اشاره نمود.^۲ گفته شده است، زمانی که زید برای شکایت از یوسف بن عمرو حاکم عراق به دمشق نزد هشام رفت، هشام او را مورد تحقیر و اهانت قرار داد. یکی از گفت و گوهایی که بین زید و هشام انجام گرفت، به این قرار است:

زید که در ابتدای ورود به مجلس هشام، جایی برای نشستن پیدا نکرد، در آخر مجلس نشست و به هشام گفت: ای امیرمؤمنان! هیچکس از تقوی بزرگ تر نیست و هیچ کس به خاطر تقوی کوچک شمرده نمی شود.

هشام گفت: ای بی مادر! ساکت شو، تو که مادرت کنیز بوده است و ادعای خلافت دارد. زید گفت: ای امیرمؤمنان! مادران مانع نیستند، که مردان هدف بلند داشته باشند. همانطور که مادر اسماعیل کنیز مادر اسحاق بوده و مانع نشد که خدا فرزندش را به پیغمبری مبعوث کند و پدر قوم عرب کند. و از نسل او پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) را برگزید. تو به من چنین می گویی در صورتی که من پسر فاطمه (سلام الله علیها) و پسر علی و هستم.

در این جنگ تیری به پیشانی زید اصابت کرد و زخمی شد. یارانش زید را بردند و حجامت گری برای او آوردند. حجامت گر تیر را درآورد و زید به شهادت رسید. زید را در جوی آبی مخفیانه دفن کردند. و علف خشک بر رویش ریختند. محل دفن او را حجامتگر خائن به هشام گزارش داد.

به دستور هشام جسد زید از قبرش بیرون کشیده شد و سرش را از بدن جدا کردند و برای خلیفه فرستادند. بدن زید را برهنه بر دار آویختند و بعد از مدتی آن را سوزانده و خاکسترش را به باد دادند.^۳

• صحیفه سجاده

^۱ - ابوالحسن علی بن حسین مسعودی، مروج الذهب، مترجم: ابوالقاسم پاینده، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۲۰۸.

^۲ - همان، ج ۲، ص ۲۰۶.

^۳ - محمد بن جریر طبری، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۹۶۱؛ ابوالحسن علی بن حسین مسعودی، مروج الذهب، ج ۲، ص ۲۰۹.

صحیفه سجادیه مشتمل بر ۵۴ دعاست. این ادعیه را امام سجاده اُملاً نمود، امام محمد باقر و زید شهید آن را نوشتند. نسخه ی زید در دست یحیی بن زید بود که توسط موکل بن هارون به مدینه آمد و با اجازه ی امام صادق آن را با نسخه ای که امام باقر نوشته بود مقایسه کرد، حتی یک حرف هم اختلاف نداشت.

از مهم ترین مضامین سیاسی و دینی صحیفه، طرح مسأله ی امامت است. مفهوم امامت به صورت یک مفهوم شیعی جنبه های الهی و عصمت و بهره گیری از علوم انبیاء و مخصوصاً پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) را در حدی والا نشان می دهد.^۱

اکنون به ذکر برخی از امتیازات فوق العاده صحیفه ی سجادیه می پردازیم:

- ۱- این صحیفه مبارکه تجسم بخش تجرد کامل از عالم ماده و انقطاع از خلق و ارتباط با خدای تعالی و اتصال به اوست.^۲
- امام سجاده در دعا این گونه می گوید:

خداوندا! من به خاطر اخلاص خود از همه کس بریده و رو به سوی تو آورده ام. اینک تمام وجودم متوجه به لطف و کرم توست و من از کسانی که خود دست نیاز به سوی تو دارند، روگردانم چون دریافتم که اظهار حاجت به کسانی که خود نیازمندند، دلیل بر بی خردی و کج اندیشی است.^۳

- ۲- این کتاب مقدس بیانگر کمال خضوع و تذلل در پیشگاه خدای تعالی است. به این سبب با ادعیه بقیه ی ائمه ی طاهریین (علیهم السلام) متفاوت است.
- ۳- در لابه لای بیانات امام در صحیفه، درهای بی انتهای رحمت خداوند گشوده است. رحمتی که همه چیز را فرا گرفته؛ زیرا انسان هر چه پر گناه و خطاکار باشد سزاوار نیست که از رحمت و عفو و کرم خدای متعال ناامید بشود.
- ۴- صحیفه پر نور امام سجاده، باب مناظرات تازه ای را با خدای تعالی به روی انسان می گشاید در حالی که پر از برهان های رسا در زمینه ی طلب عفو و بخشش از درگاه خداست.
- ۵- بیشتر دعاها ی صحیفه برنامه هایی برای اخلاق و کمالات روحی وضع کرده است که بر این وسیله نظام انسانی بالا می رود و آدمی ارتقاء مرتبه پیدا می کند.

^۱ - رسول جعفریان، حیات فکری سیاسی امام شیعه، تهران، مرکز چاپ سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹، ص ۲۷۵.

^۲ - محمدباقر شریف قرشی، تحلیلی از زندگانی امام سجاده، مشهد، کنگره جهانی حضرت رضا، ۱۳۷۲، صص ۲۲۸-۲۲۵.

^۳ - دعای ۱۷ از صحیفه سجادیه.

۶- صحیفه سجادیه مشتمل بر یک سلسله حقایق علمی است که هنوز در عصر امام شناخته نشده بود. از جمله بخشی از سخنان امام را که در مورد نفرین بردشمنان اسلام می گوید: «خداوند! آب های ایشان را به [وبا] و خوراکی هایشان را به بیماری ها درآمیز».

۷- صحیفه سجادیه از مهم ترین رصدهای روحی و اخلاقی در تفکر اسلامی است. داروی شفابخش برای نفوس سرگردان و سرچشمه ای گواراست که بندگان خالص خدا و پرهیزگاران از آن سیراب می شوند.

۸- این کتاب مقدس، در حقیقت نهضتی در برابر فساد و بی بندوباری و افسار گسیختگی بود که در آن عصر به وسیله ی سیاست اموی اعمال می گردید. فساد و هرزگی و بی بندوباری در میان مسلمین ترویج می شد. نیروهای اسلامی منجمد شده، هیچ شبیهی از واقعیت حیات در آن ها دیده نمی شد. برآستی که صحیفه ی سجادیه با آن فرازهای پر نور خود در عالم اندیشه وزندگی نهفته بود در مقابل جهود و انحطاط فکری و عقب افتادگی هایی که از پیامدهای حکومت اموی بود.

۹- صحیفه سجادیه در بالاترین درایت بلاغت و فصاحت قرار گرفته است و پس از قرآن مجید و نهج البلاغه، سخنی در عرب نیست که هم سنگ این کتاب مقدس باشد.^۱

بهره گیری امام سجادؑ از دعا در مبارزه سیاسی

هنگامی که جامعه دچار انحراف شده، روحیه ی رفاه طلبی و دنیا زدگی بر آن غلبه و فساد سیاسی و اخلاقی و اجتماعی آن را در محاصره قرار داده و از نظر سیاسی هیچ روزنه ای برای تنفس وجود نداشت، امام سجادؑ توانست از دعا برای بیان بخش از عقاید خود استفاده کند و بار دیگر تحرّکی در جامعه برای توجه به معرفت و عبادت و بندگی خداوند ایجاد کند. گرچه ظاهراً مقصود اصلی در این دعاها، همان معرفت و عبادت بوده، اما با توجه به تعبیری که وجود دارد، می توان گفت که مردم می توانستند از لابلای این تعبیرات با مفاهیم سیاسی مورد نظر امام سجادؑ آشنا شوند.

در میان دعاها، تعبیری وجود دارد که اغلب تکرار شده و کمتر دعایی است که از این تعبیر خالی باشد. این تعبیر، «صلوات بر محمد و آل محمد» است که اساساً یکی از علائم دعاهاست. درست همین است. زمانی که حتی قرار دادن نام علی بر فرزندان تقبیح می شد و افراد بدین دلیل مورد تهدید قرار می گیرند و کار امویان جز با دشنام دادن علیؑ مستقیم نمی شود^۲، به کار گرفتن این تعبیر ارزش خود را بخوبی نشان می دهد. تعبیرهایی شبیه

^۱ - محمدباقر شریف قرشی، تحلیلی از زندگانی امام سجادؑ، مشهد، کنگره جهانی حضرت رضاؑ، ۱۳۷۲، ص ۲۴۲.

^۲ - عبدالحمید ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱۳، ص ۲۲۰.

«محمد و اله الطیبین الطاهرین الأخبار الأنجبین»^۱، از نمونه هایی است که چندین بار تکرار شده است.

تکیه ی امام در پیوند دادن محمد و آل او، امری است که خداوند آن را ضمن دستور بر صلوات بر رسول آورده و اهمیت زیادی برای بیان عقاید شیعی دارد. قبل از نقل برخی از مضامین دعا‌های امام، نقل روایتی در تحکیم پیوند محمد و آل محمد از امام سجّاد مناسب است. آن حضرت می فرمود: خداوند صلوات بر پیامبرش را بر عالم واجب کرده، و ما را نیز به آن مقرون ساخته است. کسی که بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) صلوات فرستد اما بر ما صلوات نفرستد، صلواتش را بر رسول ناقص گذاشته و دستور خدا را ترک کرده است.^۲ همراهی محمد و آل محمد، می تواند تأثیر مهمی در موضع مردم نسبت به خاندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) داشته باشد.

یکی از مضامین مهم سیاسی، دینی صحیفه، طرح مسأله امامت است. مفهوم امامت به صورت یک مفهوم شیعی، که علاوه بر جنبه ی داشتن احقیت برای خلافت و رهبری، جنبه های الهی عصمت و بهره گیری از علوم انبیاء و مخصوصاً پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) را در حدّی والا نشان می دهد. در یک مورد می فرماید:

«رَبِّ صَلِّ أَطْأَبِ اَهْلِ بَيْتِهِ الَّذِي اخْتَرْتَهُمْ لِأَمْرِكَ وَ جَعَلْتَهُمْ خَزَنَةَ عِلْمِكَ وَ حَفَظَةَ دِينِكَ وَ خُلَفَائِكَ فِي أَرْضِكَ وَ حُجَجَكَ عَلَى عِبَادِكَ وَ طَهَّرْتَهُمْ مِنَ الرِّجْسِ وَ الدَّنَسِ تَطْهِيراً بَارِئاً بِكَ وَ جَعَلْتَهُمُ الْوَسِيلَةَ إِلَيْكَ وَ الْمَسْلَكَ إِلَى جَنَّتِكَ»^۳؛ «پروردگارا! بر پاکان از اهل بیت محمد (صلی الله علیه و آله وسلم) درود بفرست. کسانی را که برای حکومت برگزیدی، و گنجینه های علوم خود و حافظان دینت گردانیدی و خلفای خود در روی زمین و حجت خود بر بندگان قرار دادی، آنان را با اراده ی خود از هر پلیدی و آلودگی پاک و مبرا ساختی و وسیله برای رسیدن به تو به بهشت جاودانت اختیار نمودی.

گریه امام سجّاد در قالب این دعاها و بندگی و عبادت واقعی امام، درسی آموزنده برای جامعه ی فاسد آن روز بود که بنی امیه اسلام را مورد تمسخر قرار داده بودند. این گریه ها برای واقعه ی دلخراش کربلا نیز بود و امام می فرمود: «يعقوب برای یوسف، با این که نمی دانست حتماً مرده است، آنقدر گریه کرد تا چشمانش سفید گردید. چگونه می توانم گریه نکنم؟»^۴ بدین ترتیب امام نیز خود به خود موجب گردید تا در موارد زیادی مردم

^۱ - صحیفه سجّادیه، دعای ۶ فقره ۲۴.

^۲ - السهمی، تاریخ جرجان، به اهتمام: محمد عبدالمعید خان، بیروت، عالم الکتب، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ هـ.ق، ص ۱۸۸.

^۳ - صحیفه سجّادیه، دعای ۴۷، فقره ۵۶.

^۴ - محمد بن مکرّم بن منظور، مختصر تاریخ دمشق، دمشق، دارالفکر، ۱۹۸۸ م.

نسبت به واقعه ی کربلا هشیار شوند. این علاوه بر آن بود که امام خود وقایع کربلا را در موارد متعدد نقل می فرمود.^۱

مکارم اخلاق امام سجاده

امام زین العابدین ع یکی از بزرگ ترین نمونه های مکارم اخلاق می باشند که در طول زندگی پر برکتشان و تحت هیچ شرایطی کوچک ترین موردی از کمرنگ شدن آن نمی یابیم. چه در صحنه های دردناک روز عاشورا و چه از مجالس خوفناک یزید بن معاویه و چه از دوران اسارت در مدینه. آنچه که در تمام لحظات بر چهره ی امام معصوم ع موج می زد، تقوا و پرهیزکاری بود.

امام محمد باقر ع می فرمایند:

در روزی بر پدرم وارد شدم، دیدم غرق در عبادت و توجه به خداست. رنگش پریده بود و چشمانش از گریه قرمز شده و قدم هایش از سجده ورم کرده بود. ساق پایش پینه بسته بود، عرض کردم پدر عزیزم! چرا در حال عبادت خود را از دست می دهید و اینقدر خود را به زحمت و رنج می افکنید؟ پدرم گریست و فرمود: فرزندم! هرچند عبادت خدا را بکنم باز در برابر جدّت علی بن ابیطالب ع ناچیز است.^۲

- رفتار امام با مردم

فردی به حضور امام آمد. و شروع به ناسزاگویی کرد. امام بدون کوچک ترین پرخاش رو به او کرد و فرمود: ای برادر! اگر راست می گویی و این صفات در من است خدا مرا بیامرزد و از گناهم در گذرد. و اگر دروغ می گویی، خداوند تو را بیامرزد و از گناهت در گذرد. مرد شرمنده شد و از امام ع پوزش خواست.

- عبادت حضرت سجاده

عبادت امام سجاده ع پرستش آگاهانه و بسیار عمیق بود. او با لذت و شیفتگی مخصوص آمیخته با عرفان کامل خدا را عبادت می کرد. فاطمه یکی از دختران امیرالمؤمنین علی ع از جانب عبدالله انصاری تقاضا کرد که نزد امام سجاده ع برود. و به عنوان دلسوزی از او بخواهد که جاننش را از آسیب عبادت بسیار حفظ کند. زیرا او بر اثر عبادت بسیار از ناحیه بینی، سر و زانوها و کف دست ها و پیشانی، آسیب سختی دیده بود. جابر نزد امام رفته، و ایشان را از تحمل آن همه رنج طاقت فرسا در عبادت بر حذر داشت.

^۱ - محمد جریر طبری، تاریخ طبری، ج ۵، ص ۲۱۲ و ۱۹۶.

^۲ - علی بن عیسی اربلی، کشف الغمه، ج ۲، ص ۲۷۹.

امام سجاده فرمود: ای همنشین رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم)، جدم رسول الله (صلی الله علیه وآله وسلم) آنقدر عبادت کرد که پاهایش ورم کرد. شخصی به او عرض کرد: چرا آنقدر به خود رنج می دهی؟ فرمودند: آیا بنده ی سپاس گذار خدا نباشم.

– خوف امام سجاده

امام سجاده در طول زندگی برای انجام مناسک حج و عمره بسیار به مکه می رفت. با اینکه فاصله ی بین مدینه و مکه حدود ۸۰ فرسنگ بود، آن حضرت برای انجام این مراسم گاهی این راه را پیاده می پیمود. و از این که برای انجام عبادت خدا رنج می کشید، لذت می برد.

امام در طول سفر به حج حتی یک بار هم تازیانه ای بر شترش نمی زد. و فرمود: اگر ترس از قصاص قیامت نبود با زدن تازیانه بر شتر آن را به تند حرکت کردن وادار می کردم.^۱

– حلم امام سجاده

بدون شک، امام که از سوی خداوند تعالی به عنوان پرچمدار و پیشوا نصب شده است تا اینکه مردم را در آنچه رضای پروردگار است. رهبری کند. مرکز دایره ی اخلاق نیکوست. چون اصول خصلت های پسندیده در میان افراد این خاندان به طور مساوی وجود دارد، تمام پیشوایان معصوم از نظر شجاعت و کرم و علم و فضائل اخلاقی مانند یکدیگرند چنان که از اهل بیت نقل شده است: اول ما مثل آخر ما و آخر ما مثل اول ما، از جهت فضیلت ها همان هستند.

– تواضع و فروتنی امام سجاده

انسان کامل هر گاه معرفت کامل را کسب نماید خواهد دانست که خود بزرگ بینی و کبرiایی از همه جهات شایسته ی ذات بی همتای حق تعالی است؛ زیرا او به ذات خویش قائم است و همه چیز در حیطه ی قدرت اوست. هرگز خود را بزرگ نمی بیند و ذره ای تکبر در وجود او راه نمی یابد. اگر چه آراسته به فضایل و قرین به کمالات فراوان باشد.

او آنچنان، آرام، متواضع راه می رفت که گویا پرنده ای بر روی سرش نشسته است و هرگز از حد اعتدال بیرون نمی رفت.^۲

اثر اخلاقی امام سجاده (رساله الحقوق)

^۱ – سروری، مناقب آل ابی طالب، قم، مؤسسه انتشارات علامه، بی تا، ج ۴، ص ۱۵۴.

^۲ – علی بن عیسی اربلی، کشف الغمه، ج ۲، ص ۲۷۰.

رساله ی حقوق امام سجادؑ نمونه ای از تعالیم تربیتی و اخلاقی امام است که به یادگار مانده، در این رساله امام، وظایف گوناگون انسان را، چه در پیشگاه خدا و چه نسبت به خویشان و دیگران بیان نموده اند. امام این وظایف را که بالغ بر پنجاه حق است، ابتدا به صورت اجمال و سپس به صورت مفصل بیان کرده اند.

پس بزرگ ترین حقوق خداوند بر تو حقوقی است که به این شرح می باشد:

و اما حق بزرگ خدا: این است که او را بندگی کنی، پس هر گاه این کار را مخلصانه انجام دادی خداوند بر خود فرض می کند که امر دنیا و آخرت را کفایت کند.

و حق خودت بر تو این است: وجودت را در راه طاعت و پرستش خدا به کار گیری.

و حق دست تو این است که: بر آنچه روا نیست دراز نکنی.

حق پای تو: با آن به سوی چیزی که حلال نیست نروید زیرا با همین پاها در صراط خواهی ایستاد پس مراقب باش که تو را نلغزاند.

حق روزه: آن حجابی است که خداوند بر گوش و زبان و چشم و خرج زده است. تا تو را از آتش برهاند.

حق کسی که به تو بدی کرده است: از او بگذری و گذشت نمایی و اگر گذشتد موجب زیان و جری شدن او باشد انتقام بگیر.

حق مادرت: این است که بدانی تو را در شکم خود حمل کرده است که هیچ کس در آن جای ندهد و با همه ی اعضای خود تو را نگه داشته است.

حق پدرت: آنست که بدانی که ریشه تو از او است اگر نبود تو هم نبود.

حق برادرت: بدان که دست تو، عزت تو و توانایی توست. او را وسیله ی معصیت و ظلم نکن و در برابر دشمن او را کمک کن.

حق کسی که تو را خریده و آزاد کرده: بدان که مال خود را برای تو صرف کرده و تو

حق اهل ذمه: آنچه خداوند از ایشان قبول فرموده و تا بر عهد خود وفا می کنند به او ستم نکن.^۱

نتیجه بحث

۱) امام سجادؑ در برابر حاکمیت ظالم و مستبد اموی موضع تقیه را در پیش گرفته و فعالیت های سیاسی خود را به طور سری و محرمانه انجام می دهد.

۱) رویکرد پیشوای چهارم به سیاست همان رویکرد رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) و ائمه (علیهم السلام) بود که برگرفته از قرآن و معارف وحی می باشد.

^۱ - شیخ صدوق، خصال، مترجم: محمدباقر کمره ای، تهران، انتشارات دارالفکر، چاپ قدس، بی تا، ص

تقیه، مهم ترین تاکتیک در دستورالعمل سیاسی حضرت قرار داشت که در پوشش آن به اهداف و برنامه های مهمی دست می یافت.

۴) ساماندهی وضعیت شیعه در عصر امام و تداوم به کارگیری سیاست ظلم و جور علیه شیعیان حاکی از آن است که بنی امیه سعی در حرمت شکنی مقدسات و ترویج کینه و دشمنی نسبت به خاندان عترت و طهارت و شیعیان داشتند تا شیعه را منزوی و طرد کرده و از صحنه ی روزگار محو نمایند. و امام سجّادؑ زمانی روی کار آمد که شیعه بسیار تحت فشار بود و این امام بود که توانست شیعه را نجات بخشد.

پیشنهادهای

۱) مسأله امامت و ولایت یکی از مهم ترین مسائلی است که تبیین آن در بین مسلمانان، از یکسو جایگاه رهبریت نظام را مستحکم می سازد و وحدت امت اسلامی را به دنبال دارد؛ و از سوی دیگر زمینه ظهور ولی عصر (ارواحنا له الفداء) را فراهم می آورد.

۲) از برخوردهای اخلاقی امامؑ به عبارت دیگر سیره اخلاقی امامؑ در ارتباط با مردم و برخوردهای سازنده ایشان و مناظره هایی که با ادیان دیگر داشته اند، سرمشق گرفت.

فهرست منابع و مآخذ

- # قرآن کریم، ترجمه الهی قمشه ای.
- # امام سجادؑ، صحیفه سجادیه.
- ۱- ابن منظور، محمد بن مکرم، مختصر تاریخ دمشق: دمشق، دارالفکر، ۱۹۸۸ م.
- ۲- اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمه: مترجم: علی بن حسین زواری، قم، کتابفروشی اسلامی، ۱۳۸۱.
- ۳- افرام البستانی، فؤاد، ترجمه منجد طلاب.
- ۴- بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الاشراف: بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۷ هـ.ق.
- ۵- بندرریگی، محمد، فرهنگ بندرریگی: تهران، انتشارات علمی، ۱۳۷۸.
- ۶- پیشوایی، سید مهدی، سیره پیشوایان: قم، مؤسسه تعلیماتی و تحقیقاتی امام صادقؑ، ۱۳۷۲.
- ۷- جعفریان، رسول، حیات فکری سیاسی امام شیعه: تهران، مرکز چاپ سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹.
- ۸- حسینی جلالی، سید محمد رضا، جهاد امام سجادؑ: بی جا، دارالحدیث، ۱۴۱۸ هـ.ق.
- ۹- دینوری، ابومحمد، الامامة و سياسة: تهران، ققنوس، ۱۳۸۰.
- ۱۰- زکریایی، محمدعلی، فرهنگ مطهره: تهران، مؤسسه انتشارات آذریون، چاپ دوم، ۱۳۷۸.
- ۱۱- سپهر، عباسقلی خان، ناسخ التواریخ: قم، کتابفروشی اسلامی، بی تا.
- ۱۲- سروری، مناقب آل ابی طالب: قم، مؤسسه انتشارات علامه، بی تا.
- ۱۳- السهمی، تاریخ جرجان: به اهتمام: محمد عبدالمعید خان، بیروت، عالم الکتب، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ هـ.ق، ص ۱۸۸.
- ۱۴- شریف قرشی، محمدباقر، تحلیلی از زندگانی امام سجادؑ: مشهد، کنگره جهانی حضرت رضاؑ، ۱۳۷۲.
- ۱۵- شهیدی، جعفر، زندگانی علی بن الحسین: نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴.
- ۱۶- شیخ صدوق، خصال: مترجم: محمدباقر کمره ای، تهران، انتشارات دارالفکر، چاپ قدس، بی تا.

- ۱۷- طبری، محمد جریر، تاریخ طبری: مترجم: ابوالقاسم پاینده، تهران، ۱۳۶۴.
- ۱۸- عامری، جعفر مرتضی، دراسات و بحوث فی التاریخ و الاسلام: قم، نشر اسلامی، ۱۴۰۹هـ.ق.
- ۱۹- فضل بن محمد بن سعد، طبقات الکبری.
- ۲۰- قمی، عباس، منتهی الامال: ج ۲، ص ۴؛ محمدبن نعمان مفید، الارشاد، تهران، اسلامی، ۱۳۵۱.
- ۲۱- کلینی رازی، محمدبن یعقوب، اصول کافی.
- ۲۲- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار: بیروت، مؤسسه الوفا، ۱۹۸۳.م.
- ۲۳- مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، صحیفه ی نور: تهران، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۲.
- ۲۴- مسعودی، ابوالحسن علی بن حسین، مروج الذهب: مترجم: ابوالقاسم پاینده، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
- ۲۵- معتزلی، عبدالحمید ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه: تهران، بی نا، ۱۳۷۹.
- ۲۶- یعقوبی، احمدبن ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی: بیروت، دارصادر، بی تا، ص ۱۹۸.